

РОЗДІЛ 2 РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.133.1:[81'373-028.53:1]

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.11-2.2>

ОСОБЛИВОСТІ ТЕРМІНІВ-ЕПОНІМІВ У ФРАНЦУЗЬКІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

PECULIARITIES OF THE TERMS-EPONYMS IN FRENCH PHILOSOPHICAL TERMINOLOGY

Вдовиченко Л.Ф.,

orcid.org/0000-0001-5074-9835

*старший викладач кафедри іноземних мов за професійним спрямуванням
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*

Статтю присвячено дослідженню термінів-епонімів французької філософської термінології. Хоча загальна кількість філософських термінів-епонімів невелика, вони мають низку специфічних рис, що робить їх цікавими для вивчення. Епонімізація власних назв у професійних мовах розглядається як самостійний процес, суть якого полягає у переході власної назви в розряд загальних.

Епоніми – це лексичні одиниці, структурними елементами яких є власні назви, які позначають авторів відповідних об'єктів, явищ, одиниць виміру, або які присвоюються на честь відомих діячів науки та культури. Зростаючий інтерес до дослідження термінології і до власних назв як термінів і компонентів термінів, сприяв появі нової наукової дисципліни термінологічної ономастики, яка виникла у кінці 80-х років ХХ ст.

У проаналізованому термінологічному масиві, що містить 1024 лексичні одиниці французької мови, які були відібрані з філософських словників, наукових монографій і статей, було виявлено 56 одиниць термінів-епонімів, що складає 5,46% від загальної кількості термінів.

Основними структурними типами термінів-епонімів, що входять до складу французької філософської термінології є монолексемні терміни і полілексемні терміни. Монолексемні терміни мають три основні структурні типи термінів: прості, афіксальні та складні терміни. Двоскладові полілексемні терміни представлені субстантивно-атрибутивною або субстантивно-субстантивною моделлю. У структурі трискладових епонімічних полілексемних термінів французької філософської термінології переважає формула $N + \text{prép.} + N$, де перший іменник – апелятив, а другий – онім. Онімний компонент може бути виражений антропонімом, міфонімом або топонімом. Складні багатоконпонентні терміни-епоніми становлять незначну частину досліджуваних термінів філософії (всього 5,35% від загальної кількості полілексемних термінів).

У статті проаналізовано семантичні і структурні особливості французьких філософських термінів-епонімів. У результаті проведеного дослідження було уточнено визначення терміна «епонім» та досліджено основні структурні типи термінів-епонімів.

Ключові слова: філософська термінологія, терміни-епоніми, епонімічні одиниці, онім, апелятив, монолексемні терміни, полілексемні терміни.

The article is devoted to the study of the terms-eponyms of French philosophical terminology. Although the total number of philosophical terms-eponyms is small, they have a number of specific features that make them interesting to study.

The eponymization of proper names in professional languages is regarded as an independent process, the essence of which is to transfer the proper name into the category of common one. Eponyms are lexical units, the structural elements of which are proper names, which designate the authors of the corresponding objects, phenomena, units of measure, or which are named after famous figures of science and culture. The growing interest to the study of terminology and to proper names as terms and components of terms, contributed to the emergence of a new scientific discipline of terminological onomastics, which emerged in the late 80's of XX century. In the analyzed terminological file which contains 1024 lexical units of French language, we selected 56 units of terms-eponyms from philosophical dictionaries, scientific monographs and articles, it represents 5.46% of the total number of terms.

The main structural types of terms-eponyms of the French philosophical terminology are – mono-lexemic and multi-lexemic terms. Mono-lexemic terms have three basic structural types of terms: simple, affixal and complex terms. Two-component multi-lexemic terms are represented by a substantive-attributive or substantive-substantive model. In the structure of the three-component eponymic multi-lexemic terms of French philosophical terminology, the formula $N + \text{prép} + N$ prevails, where the first noun is the appellative and the second is the onym. The onym's component can be expressed by an anthroponym, mythonym or toponym. Complex multicomponent terms-eponyms make up a small part of the studied terms of philosophy (only 5.35% of the total number of multi-lexemic terms).

The article analyzes the semantic and structural features of French philosophical terms-eponyms. As a result of the study, the definition of the term "eponym" was clarified and the basic structural types of terms-eponyms were investigated.

Key words: philosophical terminology, terms-eponyms, eponymous units, onym, appellative, mono-lexemic terms, multi-lexemic terms.

Постановка проблеми. Терміни з компонентом-епонімом свідчать про інтелектуальний потенціал, пріоритет країни у відкритті нових фактів, її роль у розвитку різних галузей знань. Серед термінологічних одиниць філософської термінології особливе місце посідають епонімічні одиниці. Епонімізація власних назв у професійних мовах розглядається як самостійний процес, суть якого полягає у переході власної назви в розряд загальних: *Нарцис* → *нарцисизм*, *Кюрі* → *кюрі*, *Al-Khawarizmi* → *algorithm*.

Дослідженням власних назв займається розділ лексикології – ономастика. Результати досліджень з ономастики знаходять відображення в дисертаціях, статтях та доповідях на наукових і науково-практичних конференціях. Зростаючий інтерес до дослідження термінології, а й отже і до власних назв як термінів і компонентів термінів, сприяв появі нової наукової дисципліни *термінологічної ономастики* (німецький термін *Fachsprachenonomastik*, що виник у кінці 80-х років ХХ ст.) [1, с. 185]. Ця дисципліна досліджує походження, структуру і функції власних назв, що входять до професійної комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найменування з компонентами – власними назвами (онімами) у функції термінів давно привертало увагу дослідників, цю проблему вивчали В.В. Вахрамєєва [2], М.М. Дзюба [4], Є.М. Какзанова [5], Р.Б. Микульчик [7], А.М. Поповський [10] та інші. Епоніми у своїх роботах досліджували В.М. Лейчик [6], О.В. Суперанская [11], О.В. Даниленко, Uzoma Chukwu [14], Sylvie Monin [19] та ін.

Постановка завдання – уточнити визначення терміна «епонім»; виділити епоніми з основних тематичних груп французької філософської термінології, дослідити основні структурні типи термінів-епонімів.

Виклад основного матеріалу. Варто уточнити походження терміна «епонім». Епонім (від грец. ἑπώνυμος – отримувати ім'я від чогонебудь; той, хто дає чому-небудь своє ім'я; той, ім'ям якого що-небудь назване). У «Словнику російської ономастичної термінології» (автор Н.В. Подольская) можна знайти наступне визначення: «епонім – це особа, чим-небудь відома, ім'я якої послужило для утворення будь-якого іншого оніма» [9, с. 78].

Етимологічний словник Larousse (*Dictionnaire étymologique et historique du français Larousse*) пропонує наступне визначення епоніма: «Епонім – 1755, від грец. ἐπώνυμος, від *epi*, над, і *onuma*, ім'я, букв. «той, що дав ім'я чомусь»» [15, с. 380].

Дослідниця Є.М. Какзанова називає епонімами терміни, які містять у своєму складі власну назву (антропонім (*anthroponyme*), топонім (*toponyme*) або міфонім (*mythonyme*)), а також загальну назву на позначення наукового поняття [5, с. 182].

Видатний російський термінолог В.М. Лейчик під епонімами розглядав «лексичні одиниці, елементами структури яких виступають власні назви, які або позначають авторів відповідних об'єктів, явищ, одиниць виміру, або які присвоюються на честь відомих діячів науки, культури» [6, с. 12].

А.В. Суперанская зазначала, що власні назви (оніми) – це невичерпний резерв для термінів і номенклатурних слів, так як завдяки ним досягається конкретизація і уточнення більш загальних понять і положень [11, с. 114].

Порівняно з іншими дисциплінами (наприклад, медициною чи фізикою) у складі французької філософської термінології власне епонімічні термінологічні сполучення представлені слабо. У проаналізованому термінологічному масиві, що містить 1024 лексичні одиниці французької мови, відібраних нами з філософських словників, наукових монографій і статей, ми виявили 56 одиниць термінів-епонімів, що складає 5,46% від загальної кількості термінів. Проте, їм притаманні яскраві відмінні риси, що робить їх цікавими для вивчення.

У дослідженні автор виокремила 11 тематичних груп французьких філософських термінів, у яких наявні наступні епоніми:

1. загальнофілософські терміни (termes généraux philosophiques) (на позначення універсальних філософських категорій): *le cogito chez Saint Augustin, problème de Molyneux* – 2 одиниці із 213;

2. метафізичні терміни (termes métaphysiques) (на позначення самої філософії та її складників): *rasoir d'Occam* – 1 одиниця із 79;

3. онтологічні терміни (termes ontologiques) (терміни філософської теорії буття) – 0 одиниць із 47).

4. епістемологічні або гносеологічні терміни (termes épistémologiques) (терміни філософської теорії пізнання): *énigme de Goodman, problème de Gettier, révolution copernicienne* – 3 одиниці із 91);

аксіологічні терміни (терміни філософської теорії цінностей), які поділені на терміни філософії **5. моралі (termes moraux)**: *noachide* – 1 одиниця із 79 та терміни **6. естетики (termes esthétiques)**: *académie, apollinien, dionysiaque* – 3 одиниці зі 109;

7. філософсько-антропологічні терміни (termes anthropologiques philosophiques) (терміни філософії людини) – 0 одиниць із 23);

8. **терміни логіки (termes logiques)** (терміни філософії науки про мислення): *algorithme, thèse de Church, théorème de Craig, théorème de Gödel, théorème de Löwenheim-Skolem, paradox d'Allais, paradox de Hempel, paradox de Newcomb, énoncé de Ramsey, test de Turing* – 10 одиниць зі 119;

9. **філософсько-лінгвістичні терміни (termes linguistiques philosophiques)** (терміни філософії мови): *énigme de Kripke* (1 із 76.);

10. **філософсько-політичні терміни (termes politiques philosophiques)** (терміни на позначення політичної теорії): *théorème d'Arrow, marxisme, utopie* – 3 одиниці із 88;

11. **історико-філософські терміни (termes historiques et philosophiques)** (терміни на позначення історичних філософських напрямів, течій, шкіл, доктрин, концепцій та іншого): *arianisme, aristotélisme, augustinisme, averroïsme, avicennisme, bayésianisme, bouddhisme, cartésianisme, darwinisme, épicurisme, évhémérisme, freudo-marxisme, hégélianisme, heideggerianisme, héraclitéisme, hermétisme, lamarckisme, leibnizianisme, manichéisme, narcissisme, néodarwinisme, néokantisme, néoplatonisme, nietzschéisme, platonisme, le platonisme dans la science moderne, platonisme mathématique, pensées présocratiques, sadisme-masochisme, scotisme, spinozisme, utopisme* – 32 одиниці зі 100).

Епонімні терміни в будь-якій термінології можуть бути представлені двома основними структурними типами: **термінами-однословами** (однослівні, монолексемні терміни) і **термінами-слово-сполуками** (багатослівні, полілексемні терміни).

Із загальної вибірки французьких філософських термінів кількістю 1024 одиниці було виявлено 56 одиниць термінів-епонімів: із них 34 одиниці – це однослівні епоніми (*académie, algorithme, apollinien, arianisme, aristotélisme, augustinisme, averroïsme, avicennisme, bayésianisme, bouddhisme, cartésianisme, darwinisme, dionysiaque, épicurisme, évhémérisme, hégélianisme, heideggerianisme, héraclitéisme, hermétisme, lamarckisme, leibnizianisme, manichéisme, marxisme, narcissisme, néodarwinisme, néokantisme, néoplatonisme, nietzschéisme, noachide, platonisme, scotisme, spinozisme, utopie, utopisme*), двоскладові словосполучки – 5 одиниць (*freudo-marxisme, pensées présocratiques, platonisme mathématique, révolution copernicienne, sadisme-masochisme*), трискладові – 14 одиниць (*énigme de Goodman, énigme de Kripke, énoncé de Ramsey, paradox d'Allais, paradox de Hempel, paradox de Newcomb, problème de Gettier, problème de Molyneux, rasoir d'Occam, thèse de Church, théorème d'Arrow, théorème de Craig, théorème de Gödel, test de*

Turing), чотирискладові – 1 одиниця (*théorème de Löwenheim-Skolem*), п'ятискладові – 1 одиниця (*le cogito chez Saint Augustin*), шестискладові – 1 одиниця (*le platonisme dans la science moderne*).

Склад однослівних термінів досить різномірний, проте в ньому можна виділити три основні структурні типи термінів: **прості, афіксальні та складні** терміни. Під **простими (або кореневими)** термінами прийнято розуміти однослівні терміни, основа яких збігається з коренем; до **афіксальних** відносяться однослівні терміни, основа яких містить корінь і афікси; до **складних** відносяться однослівні терміни, що мають в своєму складі не менше двох корневих морфем [3, с. 121].

Аналіз показав, що для утворення французьких філософських термінів-епонімів найбільш продуктивним є утворення терміна простим афіксальним способом від онімичної основи – антропонімів, топонімів чи міфонімів. При цьому в якості структурних елементів терміноодиниць виступають суфікс: **-isme** (30), який приєднуючись до основи антропонімів, надає іменникам значення суспільно-політичних течій, філософських і релігійних вчень, напрямків: *avicennisme, bayésianisme, bouddhisme, cartésianisme, darwinisme* etc; суфікси **-ien (-ienne)** (2), які приєднуючись до основи антропонімів, утворюють прикметники чоловічого та жіночого роду: *apollinien, copernicienne*; суфікс **-que** (2), також утворює прикметники чоловічого та жіночого роду: *dionysiaque, présocratique*; і префікс **néo-** (3): *néodarwinisme, néokantisme, néoplatonisme*.

Значна частина термінів-епонімів (22 термінологічні одиниці) представлена термінами-словосполучками. Цей тип термінів-епонімів включає в себе опорний структурний елемент, що виражений загальною назвою (апелятив), та онім. У якості загальних компонентів (опорних структурних і семантичних компонентів терміноодиниць – апелятивів) використовується досить велика група терміноелементів, серед яких найбільш частотними є, зокрема – **théorème** (3), **paradox** (3), **énigme** (2), **problème** (2), менш частотні – **énoncé** (висловлювання) (1), **thèse** (теза) (1), **test** (1). Очевидно, що в якості опорних структурних компонентів виступають терміноелементи із загальнонауковим або міждисциплінарним значенням, при цьому онімичний компонент дозволяє виділити об'єкт, предмет, явище з низки подібних.

З граматико-структурної точки зору епонімичні двоскладові термінословосполучки в межах французької філософської термінології утворені за формулою N+Adj, тобто субстантивнo-атрибутивна модель

(*pensées présocratiques, révolution copernicienne*) або N + N, або субстантивно-субстантивна модель (*freudo-marxisme, sadisme-masochisme*). За морфологічними характеристиками прикметники, використані у структурній моделі N + Adj, є відносними, що дозволяє точно визначити ознаку через ставлення до предмета. Аналізована субстантивно-атрибутивна модель, представлена поєднанням іменника в ролі головного слова й прикметника, утвореного від епоніма, – в ролі залежного, є досить продуктивною в терміносистемі філософії.

У структурі трискладових епонімічних термінословосполук французької філософської термінології переважає формула N + *prép.* + N, де перший іменник – апелятив, а другий – онім (*paradox de Newcomb, problème de Gettier* etc). У цій моделі онімічний компонент структурно вживається у якості прикметника. Так завдяки різним онімічним компонентам неможливо сплутати, наприклад, термін *paradox d'Allais* (*Парадокс Алле* – один із найперших вдалих прикладів, що ілюстрував неспроможність панівної на той час теорії, яка пояснювала економічну поведінку індивіда – теорії очікуваної корисності, пояснити окремі аспекти поведінки індивіда).

Парадокс був виявлений французьким економістом М. Алле у 1953 році [17, с. 21] з *paradox de Hempel* (парадокс Гемпеля – логічний парадокс, сформульований німецьким математиком Карлом Густавом Гемпелем в 1940-х роках, для ілюстрації того, що індуктивна логіка іноді входить у протиріччя з інтуїцією. Гемпель описав цей парадокс таким чином. Нехай існує теорія, відповідно до якої всі ворони чорні. Відповідно до формальної логіки, ця теорія еквівалентна теорії, що всі предмети, які не є чорними, не є воронами. Якщо людина побачить багато чорних воронів, то її впевненість у тому, що ця теорія є правильною, збільшиться) [18].

Складні багатокомпонентні терміни-епоніми становлять незначну частину досліджуваних термінів філософії (всього 5,35% від загальної кількості терміносполук). У таких конструкціях залежні слова уточнюють важливі аспекти значення стрижневого слова.

Основний масив термінів-епонімів у французькій термінології філософії складають терміни, що мають в своєму складі антропоніми (82,14%), значно рідше зустрічаються міфоніми (12,5%), топоніми (5,35%).

Епонімічні термінологічні словосполучення мотивуються за принципом, коли категоріальна ознака виражається апелятивним елементом словосполучення, а диференціальна ознака пов'язана

з енциклопедичним значенням оніма. У термінології філософії апелятивний компонент часто висловлює загальнонаукове поняття або відноситься до методики дослідження, а онімний компонент може бути виражений **антропонімом**, ім'ям ученого – автора теорії, напряму або методу (наприклад, термін *rasoir d'Occam* (*лезо Оккама або принцип простоти*) – принцип логіки, який приписують середньовічному філософу Вільяму з Оккама).

Принцип стверджує, що не треба робити більше припущень, ніж мінімально потрібно. Одне з формулювань Оккама: "*Numquam ponenda est pluralitas sine necessitate*" (Різноманіття не слід припускати без необхідності). Цей принцип також відомий як принцип ощадливості або лезо Оккама (завдяки грі слів у латинському оригіналі – зголоти також означає знайти істину, відокремити хибне припущення)) [8] або ж **топонімом** – географічною назвою місцем проведення (наприклад, термін *académie* (*академія*) (від грец. Ακαδημία) у стародавній Греції академією називався оливковий гай поблизу Афін, де за легендою було поховано афінського героя Академа. Саме в цьому гаю розташовувалася школа філософа Платона, яка з часом перебрала на себе назву «Академія»), або **міфонімом**, який використовується для узагальненого позначення певних фізичних і моральних характеристик або дій, властивих персонажу (наприклад, термін *narcissisme* (*нарцисизм*) – риса характеру, яка полягає у виключній самозакоханості. Термін походить із грецького міфу про Нарциса, прекрасного молодого чоловіка, який відкинув кохання німфи Ехо. У покарання за це він був приречений закохатися у власне відображення у воді озера і помер від цієї любові [12, с. 1088].

Висновки. Назви з компонентом-епонімом становлять значний пласт у філософській термінології і відповідають головним вимогам до терміна: тенденція до однозначності та інтернаціональності, стислість і вмотивованість.

Варто зазначити, що дослідження термінів-епонімів дозволяє оцінити власні назви як потенційне джерело утворення нових філософських термінів. Під час дослідження було виявлено, що у франкомовній термінології філософії терміни-епоніми складають усього 5,46% від загального термінологічного масиву. За основними структурними типами переважають однослівні філософські терміни-епоніми. Найбільш продуктивним способом утворення терміна є простий афіксальний спосіб від онімічної основи. Найпоширенішим онімічним компонентом серед усього термінологічного масиву є антропонім (82,14%).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Васильева Н.В. Терминологическая ономастика // Терминоведение. М, 1997. № 1–3. с. 185–188.
2. Вахрамеева В.В. Эпонимные термины в английских подязыках науки и техники: дис. ... канд. филол. наук. Омск, 2003. С. 13.
3. Гринёв-Гриневиц С.В. Терминоведение : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / С.В. Гринев-Гриневиц. М. : Академия, 2008. 304 с.
4. Дзюба М.М. Епонімічні найменування в українській науковій термінології / Майя Дзюба // Українська мова. 2010. № 3.с. 55–63.
5. Какзанова Е.М. Интернациональные эпонимы антропонимического содержания // Язык и культура в эпоху глобализации. СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского государственного экономического университета. С. 182–190.
6. Лейчик В.М. Люди и слова. М. : Наука, 1982. 176 с.
7. Микульчик Р. Будова складних і складених епонімів української фізичної термінології / Роман Микульчик // Вісник Нац. ун-ту Львівська політехніка. Сер. Проблеми укр. термінології. 2007. № 593. С. 53–56.
8. Новая философская энциклопедия / Ин-т философии РАН; Нац. обществ.-науч. фонд; Предс. научно-ред. совета В.С. Стёпин, заместители предс.: А.А. Гусейнов, Г.Ю. Семигин, уч. секр. А.П. Огурцов. 2-е изд., испр. и допол. М. : Мысль, 2010.
9. Подольская Н.В. Словарь ономастической терминологии. М. : Наука, 1978. 200 с.
10. Поповський А.М. Терміни-відантропоніми судової балістики / А.М. Поповський, Л.Є. Гапонова // Культура народів Причорномор'я. 2004. № 53. С. 42–45.
11. Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология: Вопросы теории. М. : Едиториал ХРСС, 2003. 312 с.
12. Українська мала енциклопедія: 16 кн.: у 9 т. / проф. Є. Онацький. Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині. Буенос-Айрес, 1958. С. 1088.
13. Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук (голова редколегії) та ін.; Л.В. Озадовська, Н.П. Поліщук (наукові редактори); І.О. Покаржевська (художнє оформлення). Київ : Абрис, 2002. 742 с.
14. Chukwu, U. (1996). Science, dénomination et partage du pouvoir: le cas mes éponymes. Meta, 41, (4), 590–603.
15. Dictionnaire étymologique et historique du français / J. Dubois. Paris : Larousse, 2006. 893 p.
16. Grand Dictionnaire de la philosophie, Paris, sous la dir. de Michel Blay, Larousse et CNRS éditions, 2003 ; rééd. 2005.
17. Hess J.D., Holthausen D.M. Quantifying the Allais paradox Risk aversion and eccentricity in weighted linear utility // Economics Letters 34 (1990), p. 21–25.
18. Schlesinger G. Hempels Paradox // Confirmation and Confirmability. Oxford : Oxford University Press, 1974.
19. Sylvie Monin. "Termes éponymes en médecine et application pédagogique", ASp 11–14, 1996, mis en ligne le 08 mai 2013, consulté le 19 avril 2019.